

šene riječi (— v v v v v mj. — v v v v). Doduše, Dončević je iz istoga razloga mogao posegnuti za krnjim perfektom, ali bi to urodilo neželjenom jednoličnošću jer su i u susjednim rečenicama perfekti, a ne treba zanemariti ni akustičku vrijednost nastavka *-lu* koji podsjeća na smijeh rugača.

Jednočlani, kraći imperfekt gdjekad bolje odgovara smislu rečenice:

*Ali trajaše samo tren . . .*⁵⁸ (Usporedi: *trajao je!*)

Imperfekt je prikladniji od potpunog perfekta kada se teži za kraćim, lapidarnijim izrazom:

Po putovima pali ljudi kao kamenje.

*Iz Drage stizahu novovjerci.*⁵⁹

Tu je očito da I. G. Kovačiću nije odgovarao dvočlani perfekt. Prvi put je zato upotrijebio krnji perfekt a drugi put, za izmjenu, imperfekt.

Zbog svoje rijetkosti, izuzetnosti, imperfekt može poslužiti za isticanje, a u skladu s kontekstom, i za izražavanje kakve afektivne nijanse.

*Lijepa gospodica bijaše velika ljubiteljica vezova i čipaka.*⁶⁰

Tu je rečenicu I. G. Kovačić i grafički istaknuo izvukavši je iz konteksta u posebni odjeljak. Ali i ono nesvakidašnje *bijaše* intenzivira to isticanje, pridonoseći ujedno i ironičnosti intonacije koja prožima taj dio pripovijedanja.

(Svršit će se.)

PRIJEDLOŽNO-PADEŽNE SINTAGME S PRIDJEVSKIM ZNAČENJEM

Vladimir Anić

I. Sintagme (konstrukcije) prijedloga s imenicom u padežu imaju u većini značenja priloga — uzročna, mjesna, vremenska i načinska. Sa značenjem priloga, te sintagme su u rečenici adverbne oznake. U specijalnim studijama o jeziku u pojedinih pisaca ili o padežnim sintagmama spoznaje o njima toliko su uznapredovale da više nije potrebno naglašavati da je sintagma ravnopravna jezična jedinica s riječju, da ona u svojoj raznovrsnosti predstavlja bogatstvo jezika i može pružiti značenje koje samostalna riječ nema.¹ Ipak, u brizi oko

⁵⁸ I. Dončević, *Posljednji Ciganin*, n. knj., str. 23.

⁵⁹ I. G. Kovačić, *Mladi proroci*, Izabrana djela, Glas rada, Zagreb, 1951, str. 20.

⁶⁰ I. G. Kovačić, *Veliki osvjetnik*, n. knj., str. 32.

¹ U posebnim studijama o jeziku pojedinog pisca vidi Ž. Stanojčić, *Jezik i stil Iva Andrića (Funkcije sinonimskih odnosa)*, Beograd, 1967. *Sintaksa jezika L. K. Lazarevića (I. Sintagmatski odnosi)*, Beograd, 1973. — Ovaj rad nastavlja se na naša proučavanja jezika M. Pavlinovića objavljena u *Jeziku*, XX. i *Radovima Fil. fak.* u Zadru, sv. 13 (8), 1974/1975.

praktične kulture jezika, u tome kako se jezik mijenja naknadnim intervencijama, osjeća se bojazan da sintagma nije idealan oblik već zbog toga što se sastoji od najmanje dvije riječi. Ovdje to, dakako, nije razlog razmatranju padežnih sintagmi, ali ćemo daljnjim prilogom njihovu poznavanju približiti i samu činjenicu njihova postojanja našim općenitim shvaćanjima o kulturi jezika. Ovdje će se razmotriti padežne sintagme s prijedlogom u značenju pridjeva, koje u rečenici — ili, rečeno u terminima generativne gramatike, u njenoj površinskoj strukturi — služe kao atributi. Iz ovoga usmjerenja nameće se potreba da se odmah postavi granica prema atributnim sintagmama pridjev + imenica, inače tretiranim u stručnoj literaturi.² Padežne sintagme s prijedlogom obradit će se na materijalu koji daju putopisi Mihovila Pavlinovića.³

II. Atribut može biti a) samostalna riječ, b) rečenica (»atributna«) i c) sintagma. U odnosu prijedloga s imenicom prijedlozi najčešće orijentiraju, preciziraju i uopće realiziraju odnose koji se obilježavaju zavisnim padežima samostalnih riječi.⁴ Veza prijedlog + imenica, osim što na razne načine definira veze između pojmova, može i određivati samostalnu riječ po nekom svojstvu. Tada sintagma s prijedlogom gubi karakter glagolske odredbe i dobiva službu pridjevske riječi, tj. atributnu službu u rečenici.

0.1. GENITIV

Genitiv je padež općeg ablativnog značenja,⁵ koje se pomoću prijedloga orijentira (precizira). Samim time, uz genitiv ide velik broj prijedloga vrlo nejednake učestalosti, među njima i poprijedloženih imenica i priloga (*čelo, vrh, više*). U našem materijalu nalazimo ove veze s pridjevskim značenjem:

1.0. *Od* + genitiv

a) pripadanje:

Kada se zastava pjevačkog društva Kola sustavi na sred trga, kojemu je ime od Jelačića; pa se narodna pjesma razliegno kroz narod (9).

Ovo pripadanje, koje se može dovesti u šire analitičke veze s romanskim idiomima (s prijedlogom *de*), može se zamijeniti posvojnim pridjevom *Jelačiće-*

² Npr. *biserna ogrlica* i sl. Vidi Sv. Georgijević, »Atributske sintagme u našem jeziku«, JF, XX, str. 289—306. Sintagmama u funkciji atributa bavi se M. S. Vukićević, »Predložko-padežne konstrukcije u funkciji atributa u prvim dvama knjigama nar. pesama i u knjizi narodnih pripovedaka Vuka Karadžića«, *Zbornik Fil. fak.* u Prištini, VII, (1970), sv. A, str. 565—582.

³ M. Pavlinović, *Puti god. 1867—75*, u Zadru 1888. U razmatranje su uzeti svi zabilježeni primjeri, što uključuje podatak o ukupnoj učestalosti. Broj uz primjer označuje strann. U ovom razmatranju nismo se mogli odreći općeprihvaćene, uobičajene terminologije.

⁴ A. Belić, *O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku*, II, Beograd, 1959, str. 166.

⁵ D. Gortan-Premk, »Pristup obradi padežnih sintagmi u srednjoj školi«, *Naš jezik*, XVII, str. 143—145, 307—319, XVIII, str. 123—133, 263—271, XIX, 43—52, 170—180.

vo (*ime*), a jezik ima i druge mogućnosti — padež posesivnog značenja (*ime Jelačića*) i zamjenicu (*njegovo*). Sintagma odgovara na pitanje: *čiji?* Ali u primjeru

Po zadarskom ulišnjaku jedva da raspoznaš svojih nekoličak drugova; nenarodnjaci s tobom i ne obće; sami ti se kažu da su od drugoga stada (7).

izraženo je pripadanje pojmu u genitivu stado, a u shemi *od + G + G* prvi genitiv u službi atributa (u zn. *andere*, ne *zweite*) određuje vezu kao svojstvo, opis onih koji su drugačiji (*kakvi?*), s nijansom ablativnog značenja. Ovdje se ne može ovjeriti zamjena sa samostalnom riječju **drugostadan* jer veza sastavnih dijelova ostaje slobodna, nimalo terminologizirana, a ovdje bi bila upotrijebljena još i u prenesenom značenju. Međutim, primjer kao *drugostepeni (sud)* pokazuje mogućnost da samostalna riječ ili atributska sintagma u ovom značenju zamijeni sintagmu, ako se ona učvrsti u međusobnoj vezi i — kao ovdje — terminologizira. Dakako, naše mišljenje o terminu nije odlučno za ovaj proces koji uočavamo, a veza *od stada* ima stilsku vrijednost u svojoj slobodnoj kombinaciji i neočekivanosti u prenesenom značenju.

b) Svojstva ablativnosti i posesivnosti prožimlju se i prepleću u primjerima gdje se pojam od pojma odvađa u prostornom značenju, od njega dolazi ili potječe, vuče se od njegova vremena.

Kada mornara dostigne na morskoj pučini vjetarak od sunca da ga izmieni; tad on veselo pogleda nad sobom jedro kako se premeće i ponosito nadimlje (20).

Magjara od Karpata okrenuo naglo duhati, pa se digla Sava na valove (70).

Ablativnost je ovdje najjače izražena. U smislu prostorne orijentacije saznajemo od kuda dolazi vjetar — od strane sunca prema kojem se orijentiramo na pučini i od strane Karpata, preko Mađarske, po čemu mu dolazi ime koje je ovdje ili zabilježeno ili tek načinjeno.⁶ Pojam koji sintagma određuje ujedno se i opisuje: deminutivom »vjetarak« kao blaži vjetar i posebnim imenom »mađarac«. Oni odgovaraju na pitanje *od kuda?* i *kakav?* Zato bi se ovdje mogla, teoretski, izvesti zamjena *od Karpata* = **karpatski*, dok bi zamjena **sunčani* naišli na semantičko-tvorbene prepreke.

Vremensko značenje u smislu da što potječe od nekog vremena pokazuje primjer

---

⁶ V. Mihajlović, »Srpskohrvatski nazivi vetrova«, *Prilozi proučavanju jezika*, Novi Sad, 2, str. 112. ima »mađarac« sa sedam lokaliteta. Na pet (m. o. »u Krajini i Ključu«) kao sjeverni, na dva kao sjeverozapadni.

To mu gospodstvo od starine, svjedok mu gradina, koju s glave hita pod oblake (46)

u kojem sintagma opisuje pojam da je »takav« i da se razlikuje od onoga koji nije od starine.

c) Međutim, u primjerima

Pri obćoj bezobraznosti, ipak kadšto, snahe prenašaju stid od rađanja iz djevojkovanja, kad nije sramotan ni ašik sa devet švalerova (62). *Visoko popeti i dugački drveni mostovi / uvadaju te trudna u taj stari branik od Turaka, a današnji sbieg od neslućenih mlaka i povodnja* (79)

sintagma izražava uzrok zbog kojega do nečega dolazi. Taj uzrok nalazi se izvan subjekta,⁷ a sintagma ujedno opisuje imenicu određenu uzrokom: Pavlinović se ozbiljno trudi da opiše i žigoše tu vrstu slavenskog odnosa prema materinstvu, njemu kao Dalmatincu nepoznatog. Opis postoji i u primjerima

Hrvatski težak danas već ne trpi od vlastelina nepravde (13). *Ovdje mnoga pučka sirotica zakukala, avaj! bez pomoći od boga* (22).

Sintagma izražava uzrok i izvor nečega što se vrši na pojmu u nominativu. U shemi N (*težak, sirotica*) + od + G (*vlastelina, boga*) + G (*nepravde, pomoći*) opisuje se pojam u drugom genitivu, dakle vrsta nepravde i pomoći. Ova shema jednostavno se zamjenjuje atributskom sintagmom u uobičajenom redu atribut + imenica (*vlastelinska nepravda, božja pomoć*). S ovom nijansom poznata je i zamjena *strah od boga* = *božji strah*, ali bez ove nijanse, barem u našem materijalu, ne može se izvršiti zamjena atributskom sintagmom bez rizika da se značenje ili zamuti (**rađalački strah*) ili premjesti (**turski branik*).

d) Vremenska nijansa prema primjerima pod b) izostaje kad sintagma opisuje samo »od čega je što«. Gramatički opis obično se zadržava na gradivnom pridjevu kao samostalnoj riječi, u partijama koje obrađuju pridjeve i spominju se primjeri kao »drveni most« i sl., što se, dakako, može izraziti i vezom od + G. U materijalu imamo primjere:

Na iztesanu podnožju od žulje visoko sjedi na konju ban Jelačić i golom sabljom u ruci leti put Drave (9). *Taj skupocjeni spomenik od pozlaćena mjeda, Hrvati su postavili neumrlomu banu* (10).

U banovini je gospodin, tko na svome sjedi i gospodari; to je plemić od plemstva i gospodstva (6).

⁷ Zato se ne može izvršiti preoblika **strah iz rađanja, *branik iz Turaka*. Usp. M. Ivić, »Uzročne konstrukcije s predlozima zbog, od, iz u savremenom književnom jeziku«, *Naš jezik*, V, str. 186—194.

Ovi primjeri ne pokazuju odstupanja od očekivanih odnosa, ali valja primijetiti da su to ujedno svi iz našega materijala. Atributna sintagma (kao što bi bila »žuljavo podnožje«^{7a} kad ne bi bilo pomaka u značenju ili »gospodsko plemstvo«) češći su u Pavlinovićevu jeziku, koji odstupa od narodne pjesme i pripovijetke, prema onome što dosada znamo.⁸ Narodna pjesma i pripovijetka imaju stalne epitete dane u dva modela, s atributskom i prijedložnom sintagmom: »zlatna« ili »od zlata« jest npr. jabuka, marama, pojas, karuce, košulja. Ispitivanja opsežnijih korpusa dat će s vremenom više podataka o odnosu učestalosti ovih dvaju modela u jeziku uopće. Ali, oni se neće mnogo mijenjati u dva spomenuta idioma, jer pjesma teži da se kaže na isti način i zapiše kako je rečena, a pripovijetka je slobodnija i obično je dotjerava onaj tko je zapisuje.⁹ Ove sintagme dadu se zamijeniti pridjevom u okviru semantičko-tvorbenih mogućnosti,¹⁰ ako pojam u genitivu nije proširen pridjevom (*od zlata jabuka* = *zlatna*; *od mjeda* = *mjedan*; ali *od pozlaćena mjeda*: ~). Kvalitativno značenje postoji i u primjeru u drugom pasusu. Još ćemo dodati da se u Pavlinovićevu jeziku — koji se mora nazvati elementarnim i u tom smislu čistim — nalazi u ovom značenju i jedan slučaj poznatoga germanizma iz + genitiv, što iznenaduje uz tako malu količinu sintagmi sa *od*: *perje iz bisera* (22).

e) Pojam u genitivu proširuje se glavnim brojem i sintagmatska cjelina *od* + broj + G vrši u odnosu na imenicu službu atributa:

Veličini vinograda odgovaraju i bačve. Ja sam ih vidio od pet stotina barila: sama rastovina / debelim gvozdjenjacim opasana (11).

Imenica je određena sintagmom: kolika je bačva, koliko prima, što je njeno bitno svojstvo prema drugim, u svemu jednakim bačvama. Ovako izraženo kvantitativno značenje potpuno je uobičajeno. Tako bi bilo obično reći i »riba od šest kila«, ali u narodnoj pjesmi *Da uđati ribu od šest krilah* imamo kvalitativno značenje (šestokrila, koja ima šest krila). Suvremeni jezik razvija tendenciju da, kao terminološki postupak, kvalitativnost izrazi imenicom:

puška od pet metaka = *petometna = *petometka*

šaran od pet kila = *petokilan = *petokilaš*.

^{7a} Im. *žulja* ni izvedenica nema u Rječniku MH i MS (pod *ž* u izd. MS), iako su »Puti« uzeti u korpus.

⁸ Vukićević, o. c., 568.

⁹ Usp. P. Ivić, »Sistem značenja osnovnih preteritalnih vremena u govoru Galipoljskih Srba«, JF, XX, posebno str. 242. i dalje. Vukićević, o. c., str. 570. smatra da je sintagma *od* + G česta u narodnim umotvorinama i suvremenom jeziku zato što »u određenim situacijama ima nešto više u izražajnom pogledu od pridjeva istog značenja«.

¹⁰ Vukićević, o. c., str. 671.

Ista se tendencija razvija u sintagmama gdje genitiv zbog opiranja brojeva deklinaciji dolazi kao jedini ili drugi model uz instrumental s prijedlogom (*sa šestorim parošcima* → *sa šest parožaka*):

rog sa šest parožaka = *šestoparožan = *šesterac*.

Za ovo postoji osnova u *buzdovan sa šest pera* → *šestoperac*.

Od normalne situacije u suvremenom jeziku ne otklanja primjer

Tražec da mi tko uz gusle pjeva i pripovieda, jedva nadloh starca od kojih šestdeset pet godina (116).

To je, uostalom, ona poželjna forma koja se preporučuje sa stanovišta kulture jezika, da se izbjegne germanizam »Jahre alt«, **šezdeset pet godina star*.

Međutim, vrijedno je upozoriti da modeli izražavanja neke mjere ili uzrasta kao *bačva od petstotina litara* i *starac od šestdeset pet godina* nisu u duhu svih slavenskih jezika. Time su se pozabavili Sandfeld¹¹ i Gricekat¹² i upozorili da ruski, češki i poljski jezik ne poznaju ovako konstruirane genitivne dodatke na upravnu riječ. Gornja, atributivna upotreba kod nas je sasvim obična, ali ima zabilježenih primjera i predikativne upotrebe, poznate balkanskim jezicima (*Budući Isus jošte od dvanaest godina*, Divković, *Djevojka bješe od dvanaest godina*, Vuk NZ). Atributivne konstrukcije sa *od* smatraju se balkanizmom (rus.: *песенюк двух лет*), a razlog im se traži u gubljenju sposobnosti konstrukcija s brojevima da se mijenjaju po padežima. Dakle, naš se jezik ponaša kao neki susjedni neslavenski dijalekti koji gube fleksiju. Isti razlog Sandfeld¹³ nalazi i u gubljenju latinskog temporalnog genitiva *annorum septem*.

1.1. Bez + genitiv

U primjerima:

Pjevalje rajevoselske vidile su mi se prostodušne bez prostačtva (73). *U skrajnjoj sobi nadosmo mlada čovjeka bez jednoga oka, koji stajaše uz crnu tablu* (91)

nailazimo na determinante samostalnih riječi. Iznosi se sadržaj s pozitivnim ili negativnim posljedicama nemanja onoga što stoji u genitivu: pjevalje nemaju prostaštva u sebi, mladić nema jedno oko. Iako veza odgovara na pitanje *kakav?*, ovi primjeri pokazuju da veza može imati preliv značenja koje nije pokriveno samostalnim pridjevom i ne može se njime zamijeniti: u kontekstu na str. 73. »fin« nije adekvatno, »bezočan« ima sasvim drugačije značenje, a »ćorav« se izbjegava u korist sintagme »slijep na jedno oko«, što je afektivno neutralno.

(Svršit će se.)

¹¹ K. Jensen Sandfeld, *Linguistique balkanique*, Pariz, 1930, str. 204.

¹² I. Gricekat, »Nekoliko sitnijih sintaksičkih balkanizama u srpskohrvatskom jeziku«, *Naš jezik*, XVII, str. 41—51.

¹³ O. c., str. 45.

O S V R T I

POGREŠNA UPOTREBA DVOSTRUKIH NEGACIJA

Sve češće nailazimo u dnevnom ili tjednom tisku, pa i u časopisima ili književnim djelima, na rečenice s pogrešno upotrijebljenim dvjema negacijama *ni ne*, pa i *ni nije*, kao na primjer: *Nitko ga ni ne vrši; ... u takvim časovima djevojka Lina ne stenje ni ne uzdiše; Zapravo ja ovdje još ni ne poznajem svijet; Naredba ni nije izrečena.* I neki čitaoci *Jeziha* već su u nedoumici nije li takva upotreba opravdana jer je češće nalaze u tisku. Ipak nije tako. O tom pitanju bilo je već govora u prvim godištim našega časopisa te je tamo jasno istaknuta njezina pogrešnost. O čemu se zapravo radi?

Veznikom i možemo i isticati pojedine riječi u potvrđnim rečenicama, a u niječnima tu službu preuzima veznik *ni* / Teškom bolesniku *ni* najukusnije jelo *ne* prija). Ali neposredno nakon veznika *ni* ne smije se upotrebljavati negacije *ne* ni oblik *nije*.

Na to su upozoravali gramatičari već podavno, npr. Tomo Maretić u Gramatici i stilistici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, Zagreb, 1931, str. 481, Nikola Andrić u oba izdanja svoje tada popularne knjige *Branič jezika hrvatskoga* (koju bi bilo zanimljivo potanje analizirati ne samo zbog tamo iznesene jezične problematike nego i zbog oštre i dugotrajne polemike s tada mladim Stjepanom Ivšićem). Navodeći neke pogrešne rečenice tadašnjih saborskih izvjestitelja (*Nitko ga ni ne sluša ...*) pokazuje Andrić kako se s tim *ni* »nalaze ... mnogi naši junaci na mucu«, napominjući kako se *ni, niti* rijetko upotrebljavaju neposredno pred negacijom.

Sličnu misao iznosi Maretić u Jezičnom savjetniku (1924), a isto se ponavlja u Jezičnom savjetniku iz 1971. s primjerom: Počeli su igrati bez volje *ni ne* pokušavajući da smanje razliku — koji se onda ispravljaju... *i ne* pokušavajući.

Nabrojio sam namjerno nekoliko starijih i novijih stručnih knjiga kako bi se vidjelo da postoji jasno i istaknuto pravilo o po-

grešnoj upotrebi *ni ne*. Međutim, kao što sam već rekao, na to se pravilo ne pazi, pa pogrešnu upotrebu možemo i danas naći ne u pojedinim rjeđim slučajevima, nego dosta često, što me je i potaklo da napišem ovaj prilog. Za dokaz toj tvrdnji evo još nekoliko pogrešnih rečenica: ... *ne preostaje im drugo nego nikad nam ništa ne vjerovati, nastojati da nas svagdje onemoguće ni ne pokušavajući da shvate ... Zapravo ja ovdje još ni ne poznajem svijet, ali djeca su draga. Literarnohistorijski članci ... u nas su vrlo rijetki, skoro ih niti nema.* Itd. Dakako, ispravno je: ... *i ne* pokušavajući da shvate; ... ja ovdje još *i ne* poznajem; u nas su vrlo rijetki, da gotovo ih *i nema*.

Ipak, iako ističem da je nepravilno upotrebljavati *ni ne, niti ne, ni nije* u neposrednom slijedu, to, dakako, ne znači da se time dira u općepoznata pravila o mogućnosti i obavezi višestrukoga negiranja: Njemu *ni* domovina *nije* draga. On *ni* najboljem prijatelju *nije* odan. Štoviše, ako između *ni* i *ne* dolazi koja druga riječ, dvostruka negacija ostaje: Što on rekne, *ni* car *ne* prekрати. U praznu kuću *ni* miši (miševi) *ne* dolaze. Ali te rečenice ne bi bilo dobro ovako stilizirati: Što on rekne, car *ni ne* porekne (iako se time donekle promijenilo i značenje, ali tada bi rečenicu s tom nijansom trebalo ovako preokrenuti: Što on rekne, car *i ne* porekne). Isto tako *ne* bi bila dobra rečenica: U praznu kuću miševi *ni ne* dolaze (odnosno s promijenjenom nijansom u isticanju: U praznu kuću miševi *i ne* dolaze).

Treba dakle pripaziti na postavljeno pravilo. Jedan pisac u istoj rečenici jednom pravilno razrješava upotrebu takve situacije o kojoj govorimo: »... činilo se da ga je to htio samo malo uplašiti, da se beg *i nije* zaprijetio«, ali odmah u uastavku iste rečenice već je učinjena pogreška: »ali i da *ni ne* zna da mu je istukao sina.« Najveći broj pisaca ipak pravilno upotrebljava takve negacije, što nas samo utvrđuje u spoznaji da je to pravilo i danas živo i u upotrebi: »... može se reći da su vrlo rijetki ispravci